

Висновки. Критерії оцінювання ландшафтів, які підлягають особливій охороні, мають здійснюватись за участі біологічних і географічних наук, враховуючи екосистемний і ландшафтно-екологічний підходи. Теоретико-методичною основою цих підходів є виділення нових територій як перспективних об'єктів природно-заповідного фонду ландшафтного парку. Їх компоненти – гірські породи, різноманітні форми рельєфу, кліматичні умови, поверхневі і підземні води, ґрунти, біотичне різноманіття – перебувають у постійній взаємодії на речовинно-енергетичному рівні. Між ними постійно відбуваються парагенетичні й парадинамічні зв'язки, а фізико-географічна організація території є передумовою для розташування різних типів ландшафтів, які є еталоном територій, що підлягають заповіданню. Фації, урочища, місцевості (особливо схилів) цих ландшафтів можуть виконувати статус заказника чи заповідного урочища. Тому основним критерієм оцінки території для заповідання має була біотична й ландшафтна (критерій унікальності) геосозологічна репрезентативність РЛП “Середнє Побужжя”, яка забезпечується: 1) присутністю всіх природних компонентів, частково деградованих, де відбувається процес ренатуралізації, що характеризують певний природний чи антропогенний ландшафт; 2) різноманітністю природних (натуральних) і антропогенних ландшафтів, як носіїв біогенетичного й ценотичного різноманіття та історико-культурної спадщини. Особливого значення сьогодні набуває проблема збереження біорізноманіття агроландшафтів, які становлять біля 60% парку, та використання екосистемного підходу щодо формування невиснажливої регіональної екомережі; 3) високим ступенем саморегуляції й самовідновлення малоантропогенізованих ландшафтів. Великий потенціал оздоровлення ландшафтів і формування еколого-безпечного каркасу регіональної екомережі Східного Поділля знаходиться у басейнах малих річок. Тому впровадження в дію програми оптимізації землекористування, екостабілізації басейнів малих річок на основі басейнового принципу управління, відповідно до Водної рамкової конвенції, може стати основою для формування екологічного каркасу всього Поділля.

Для того, щоб ця територія з наукової точки зору була суцільна і представляла репрезентативне біотично-ландшафтне різноманіття в структурі Бузького довготного природного коридору національної екомережі необхідно площу парку розширити і до його складу включити новостворений РЛП “Немирівське Побужжя” (5,6 тис. га) та існуючі заказники: ландшафтні – 3 (площею 362,3 га), лісові – 1 (295 га), ботанічні – 3 (86,7 га), орнітологічні – 1 (133 га), разом – 8 (площею 877 га); 1 ботанічну пам'ятку природи, площею 0,8 га, 3 ППСІМ, площею 66 га. Загальна площа заповідних об'єктів має становити 943,8 га. Адже, за результатами проведених досліджень площа парку має складати 16730 га. Ця територія, згідно наукового обґрунтування, за адміністративним поділом повинна бути розташована в межах Тиврівського і Немирівського районів Вінницької області; за геоморфологічним – в межах Волино-Подільської височини і витягнута вздовж долини р. Південний Буг (від с. Сутиски Тиврівського району до с. Райгород Немирівського району).

Список використаних джерел

1. Воловик В.М. Еколого-географічна характеристика перспективного РЛП “Середнє Побужжя” в межах Східного Поділля / В.М. Воловик, О.В. Мудрак, Ю.М. Шкатула // Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету. – Вінниця, 2007. – Вип. 31. – С. 28–40.
2. Воловик В.М. Пропозиції та рекомендації щодо створення регіонального ландшафтного парку “Середнє Побужжя” в межах Східного Поділля / В.М. Воловик, О.В. Мудрак, Ю.М. Шкатула // Збірник наукових праць ЛНАУ. – Луганськ, 2008. – № 82. – С. 11–18.
3. Воловик В.М. Характеристика флористичного й фауністичного різноманіття перспективного РЛП “Середнє Побужжя” / В.М. Воловик, О.В. Мудрак // Зб. наук. пр. ВДАУ, Вінниця, 2007, Вип. 29. – С. 19–30
4. Дідух Я.П. Геоботанічне районування України та суміжних територій / Я.П. Дідух, Ю.Р. Шеляг-Сосонко // Український ботанічний журнал – 2003. – Т. 60, №1. – С. 6–17.
5. Лісові насадження Вінниччини / М.І Гордієнко, А.О. Бондар, Г.Т. Криницький та ін. // За ред. М.І. Гордієнка. – К.: Урожай, 2006. – 2006. – 248 с.
6. Маринич О.М. Фізична географія України : підручник / О.М. Маринич, П.Г.Шищенко. – К.: Знання, 2005. – 511 с.
7. Матвійчук О.А. Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя / О.А. Матвійчук, В.В. Серебряков. – К.: Фітосоціоцентр, 2010. – 284 с.
8. Методичні рекомендації щодо визначення максимального рекреаційного навантаження на природні комплекси та об'єкти у межах природно-заповідного фонду України за зонально-регіональним розподілом. – К.: Вид-во Укр. фіто соціолог. центру, 2003. – 51 с.
9. Методичні рекомендації щодо проведення естетичної оцінки території з метою заповідання / упоряд. Л.В. Пархісенко, В.А. Сесін. – К.: Київ. екол.-культур. центр, 2003. – 28 с.
10. Мудрак О.В. Еталони природи Вінниччини / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак, В.М. Поліщук та ін. [Монографія] // За заг. ред. О.В. Мудрака. – Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД” 2014. – 532 с.
11. Розбудова екомережі України / за ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонка. – К., 1999. – 127 с.

М.Ф. Ткачук – директор Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької ОДА, студент спеціальності “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр”
КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ “ЦЕНТРАЛЬНЕ ПОДІЛЛЯ”

Враховуючи геоботанічні, фізико-географічні, зоогеографічні, ландшафтно-екологічні, гідроecологічні, лісотипологічні, агроecологічні принципи і підходи та власні польові дослідження пропонується створення національного природного парку “Центральне Поділля” у межах Вінницької області. Створення парку площею 46 420 га надасть змогу збільшити частку заповідності області до 4,5% від її загальної площі, що наразі становить лише 2,52%. Необхідність створення парку обумовлено унікальними природними ландшафтами, цілющими джерелами, репрезентативними екосистемами, основою смарагдової мережі регіону. На запропонованій до заповідання території зростають асоціації рослинних угруповань, які налічують понад 40 видів рослин, які занесені до Червоної книги України. В межах дослідженої території мешкає понад 50 видів тварин, які внесено до різних зоологічних категорій.

Ключові слова: біотичне різноманіття, національний природний парк, природно-заповідний фонд, екологічна мережа, сталий розвиток Вінницька області.

Постанова проблеми. На сучасному етапі сталого розвитку суспільства одним з найважливіших його завдань є збереження біотичного і ландшафтного різноманіття. Природне заповідання має унікальне значення для його збереження та соціоеколого-економічного розвитку будь-якого регіону, що істотно впливає на формування культури природокористування. Людина, як біологічний і соціальний вид, нарешті має усвідомити, що її виживання залежить від існування інших видів, від збереження всієї повноти генофонду в екосистемах і ландшафтах як єдиної умови підтримання їх стійкого співвідношення. Це завдання було сформульовано у 1992 р. у Ріо-де-Жанейро в програмі дій “Порядок денний на ХХІ ст. ”, конвенції ООН “Про біорізноманіття”, документах всесвітніх екологічних самітів (Ріо+10, Ріо+20), Генеральній асамблеї ООН у 2005 р., Всеєвропейській стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Софія, 1995), конвенціях, угодах і директивах ЄС. Для збереження біоти необхідно створити смарагдову мережу та реалізувати екомережу, каркас якої утворюють природно-заповідні території [3].

Осередком збереження, відтворення, раціонального використання біотичного і ландшафтного різноманіття Вінницької області мають стати національні природні парки (НПП), які є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів і об’єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність. Теоретичне обґрунтування, науково-методична розробка та розв’язання проблем охорони репрезентативного біотичного і ландшафтного різноманіття залишаються актуальними і важливими завданнями для аналізу територіальної структури, формування політики збалансованого природокористування ефективного коригування “Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області у 2015–2020”, “Регіональної програми охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів на 2019-2023 роки”. Це також важливо для встановлення сучасного стану природно-заповідного фонду (ПЗФ) території, формування мережі заповідних територій, їх функціонально-просторового аналізу, визначення загроз і чинників впливу, заходів із збереження і відтворення та раціонального використання біорізноманіття й унікальних і репрезентативних ландшафтних комплексів (ЛК) [2].

Створення НПП “Центральне Поділля” надасть змогу збільшити частку заповідності з 2,52 до 4,5% від загальної площі області. На жаль, нині за цим показником Вінницька область посідає одне з останніх місць в Україні. За даними Інституту світових ресурсів (Вашингтон, США), для ефективного функціонування території площа її заповідності має становити не менше 10–12% [1].

Визначення природних територій для створення парків, які підлягають особливій охороні, має здійснюватись згідно з відповідним обґрунтуванням вченими біологічних і географічних профільних установ, адже виділені території часто є не репрезентативними та не стійкими до антропогенного впливу, що спостерігається у Вінницькій області (сільськогосподарська, промислова, гідромеліоративна, урбаністична й рекреаційна діяльність); розораність агроландшафтів становить 60–80%, лісистість – лише 13,3, значні площі займають селітебні ландшафти, а рівень заповідності – лише 2,52% [4].

Мета статті є обґрунтування, розробка і реалізація наукових рекомендацій щодо створення НПП “Центральне Поділля”, які мають включати:

1) збереження і відтворення біотичного й ландшафтного різноманіття (унікального, репрезентативного) на основі екосистемного підходу;

2) збереження популяцій видів, угруповань і екосистем, які мають офіційне міжнародне (Червоний список Міжнародної спілки охорони природи; Європейський червоний список), національне (Червона і Зелена книги України, червоні списки міжнародних конвенцій і угод) і регіональне (Червона і Зелена книги

Вінницької області) біосозологічне значення. Наприклад, 31 січня 2017 року було знищено 19 особин популяції зубра (*Bison bonasus*) біля села Трибухи. Трагедія сталася на території Хмільницького держлісгоспу на межі Хмільницького і Літинського районів, де мешкала найбільша популяція зубрів, якого внесено до ЧС МСОП, ЄЧС, Бернської конвенції, Червоної книги України та визначено збитки у сумі 2470 тис. грн (19х130 тис. грн);

- 3) збільшення площі природно-заповідних територій області на 46 420 га;
- 4) створення картосхеми НПП “Центральне Поділля” з виділенням меж його території;
- 5) розроблення різних типів карт, де буде наведено еколого-географічну характеристику регіону дослідження;
- 6) створення картосхеми НПП “Центральне Поділля” з виділенням його зон (заповідної; стаціонарної рекреації; нестаціонарної рекреації; господарської);
- 7) виготовлення схематичної карти НПП “Центральне Поділля” з позначенням об’єктів і території його ПЗФ;
- 8) створення картосхеми НПП “Центральне Поділля” з позначенням його структурних елементів;
- 9) виготовлення схематичної карти НПП “Центральне Поділля” з позначенням його основних типів екосистем;
- 10) створення схематичної карти рослинного покриву НПП “Центральне Поділля”;
- 11) створення схематичної карти оселищ (біотопів) тварин НПП “Центральне Поділля”;
- 12) створення схематичної карти, де виділено ареал поширення й міграційні шляхи зубра європейського (*Bison bonasus*);
- 13) розроблення фрагментів картосхем НПП “Центральне Поділля” з виділенням сучасних унікальних ландшафтів (натуральних, натурально-антропогенних, антропогенних);
- 14) формування науково обґрунтованої регіональної екологічної мережі з виділенням на досліджуваній території структурних елементів (ключових, сполучних, відновлювальних і буферних), де в основі має бути смарагдова мережа цієї території;
- 15) забезпечення невиснажливого природокористування, розвитку “зеленого” туризму, органічного землеробства й реалізації стратегії сталого розвитку територіальних громад Вінницького, Калинівського, Літинського і Хмільницького районів;
- 16) збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і археологічних об’єктів;
- 17) створення сприятливих умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об’єктів;
- 18) проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розробка наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання природних ресурсів;
- 19) проведення еколого-освітньої та еколого-просвітницької роботи з місцевим населенням щодо екологізації господарської діяльності, збереження раритетного біорізноманіття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правовою основою для створення НПП “Центральне Поділля” є: Закони України: “Про охорону навколишнього природного середовища”; “Про природно-заповідний фонд”; “Про тваринний світ”; “Про рослинний світ”; “Про мисливське господарство та полювання”; “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки”; “Про Червону книгу України”; “Про охорону земель”; “Про екологічну мережу України”; Постанови Верховної Ради України: “Про програму перспективного розвитку заповідної справи”; “Про основні напрямки державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”; Постанови Кабінету Міністрів України: “Про Концепція збереження біорізноманіття України”; “Про вдосконалення державного управління заповідною справою в Україні”; “Концепція збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025”; Кодекси України: “Лісовий Кодекс України”; Кодекс України “Про надра”; “Водний кодекс України”; “Земельний кодекс України”; Загальнодержавна програма збереження біорізноманіття України на 2007–2025 роки; “Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області у 2015–2020”, “Регіональної програми охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів на 2019–2023 роки” [2, 3].

Комплексність вирішення екологічних проблем щодо створення НПП “Центральне Поділля” має включати теоретичне обґрунтування, науково-методичну розробку й розв’язання проблеми охорони, збереження і відтворення біотичного різноманіття є актуальною й важливою для аналізу територіальної структури, формування політики збалансованого природокористування на Вінниччині. Це важливо для встановлення сучасного стану природно-заповідного фонду досліджуваної території, його функціонально-просторового аналізу, визначення загроз і чинників впливу, заходів щодо збереження і відтворення біорізноманіття на цій площі.

Для цього необхідно: скласти анований список видів флори і фауни різних созологічних категорій, ареали їх зростання (мешкання), визначити стан їх збереження для цієї території за 3-а рівнями захищеності (достатньо забезпечені охороною; недостатньо забезпечені охороною; не забезпечені охороною); створити

картосхему адміністративного розташування НПП “Центральне Поділля” з виділенням меж його території; розробити комплекс еколого-географічних карт, які характеризують регіон дослідження; створити картосхеми НПП “Центральне Поділля” з виділенням його зон (заповідної; стаціонарної рекреації; нестаціонарної рекреації; господарської); виготовити схематичну карту НПП “Центральне Поділля”, де виділено об’єкти і території його ПЗФ; створено картосхему НПП “Центральне Поділля” з виділенням його структурних елементів; виготовити схематичну карту НПП “Центральне Поділля”, де виділено його основні типи екосистем; створити схематичну карту рослинного покриву НПП “Центральне Поділля”; створити схематичну карту оселищ (біотопів) тварин НПП “Центральне Поділля”; розробити фрагменти картосхем НПП “Центральне Поділля” з виділенням сучасних унікальних ландшафтів (натуральних, натурально-антропогенних, антропогенних); сформулювати напрями зниження антропогенного впливу та загроз біорізноманіттю; показати, що вирішення проблем, пов’язаних з охороною, збереженням і відтворенням біотичного різноманіття досліджуваної території через екологізацію господарської діяльності, освіту і культуру місцевого населення, створення НПП “Центральне Поділля” через Указ Президента й оптимізацію заповідних об’єктів, які становлять 2,52% від загальної площі області, реалізацію регіональної екологічної мережі є завданням надзвичайно актуальним, важливим і абсолютно необхідним для ефективного коригування стратегії сталого розвитку Вінниччини.

Висновки. Природоохоронний ефект, що може бути досягнутий в результаті створення НПП “Центральне Поділля”: екологічний (середовищеутворюючий, природо-підтримуючий); соціальний (здоров’язберігаючий; рекреаційний; науковий; освітній; опційний; естетичний; історико-культурний); можливий економічний (підвищення рівня економічного добробуту місцевого населення; створення екологічно безпечних і комфортніших умов проживання місцевого населення).

Після виготовлення наукового обґрунтування на створення НПП “Центральне Поділля” в межах чотирьох районів Вінницької області необхідно виготовити проектну документацію з деталізацією і виділенням меж в природу, зонуванням парку (заповідна зона; зона стаціонарної рекреації; зона нестаціонарної рекреації; господарська зона) та погодженням його площі з установами землекористувачами у віданні яких знаходиться проєктований парк. Виготовлення наукового обґрунтування і проект створення НПП “Центральне Поділля” в межах чотирьох районів Вінницької області – це пілотний проект, який потребує офіційної деталізації, виділення меж, землепорядкування, погодження із землекористувачами на території яких знаходиться парк, створення дирекції парку, впровадження технологій, які спрямовані на збереження і відновлення біогеоценотичного покриву, відтворення порушених видів зв’язків, оптимізації землекористування, розвитку екологічного туризму, створення спеціальних сировинних зон для розвитку органічного землеробства, сталого розвитку територіальних громад, що будуть входити до складу парку.

Список використаних джерел

1. Мудрак О.В. Особливості збереження біорізноманіття Поділля: теорія і практика: [монографія] / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак. – Вінниця: ТОВ “Нілан – ЛТД”, 2013. – 320 с.
2. Закон України “Про природно-заповідний фонд України” № 2456-ХІІ від 16.06.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
3. Мудрак О.В. Наукове обґрунтування створення національного природного парку “Центральне Поділля” / О.В. Мудрак, Ю.Ю. Овчинникова, Г.В. Мудрак // Агроекологічний журнал. – 2018. – № 2. – С. 13–22.
4. Еталони природи Вінниччини: [монографія] / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак, В.М. Поліщук та ін.; за заг. ред. О.В. Мудрака. – Вінниця: ТОВ “Консоль”, 2015. – 540 с.

УДК 504.6(477.43)

Г.В. Мудрак, к.г.н., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету

О.В. Слободянюк, студент спеціальності “Екологія”, ступеня вищої освіти “Магістр”

КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ ДНІСТРОВСЬКОЇ СПОЛУЧНОЇ ТЕРИТОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

Враховуючи науково-методичні підходи і власні польові дослідження розглянуто особливості природокористування в межах Дністровського широтно-меридіонального сполучної території регіональної екомережі. Подано детальну характеристику і проведено функціонально-просторовий аналіз цього екологічного коридору національного рівня. Обґрунтовано, що лише виконання запропонованих заходів, дозволить оптимізувати функціонально-просторову структуру Дністровського широтно-меридіонального екокоридору, яка стане базовим інструментом реалізації стратегії сталого розвитку регіону. Це дозволить зберегти і відтворити раритетне біорізноманіття, унікальні й репрезентативні ландшафти, здійснити ренатуралізацію фрагментованого біогеоценотичного покриву, раціонально використовувати природно-ресурсний потенціал,